

JULIAN BARNES

A gyász szabályozása¹

A bánat szabályozásának megfelelő módszeréről című esszéjében Dr. Johnson azt írja, az emberi szenvedélyek közül a gyász kiválik a maga rettenetes egyediségével. A hétköznapi vágyak, akár erényesek, akár bűnösök, magukban foglalják kielégülésüknek legalábbis az elméleti lehetőségét: „A fősvény mindig azt képzei, hogy létezik egy bizonyos összeg, amellyel a szíve csordultig eltelhet; és minden becsvágyó ember, mint Pyrrhus király, valami olyan megszerzendő jószágot forgat a fejében, amely majd bevégzi munkáját, hogy élete hátralévő részét gondtalanul és vidámságban, visszavonult nyugalomban vagy jámborságban tölthesse.”

De a gyász vagy „bánat” egészen más. A természet még a fájdalmas szenvedélyek – félelem, féltékenység, harag – esetén is felkínál valamilyen megoldást arra, hogy véget vethessünk a nyomasztó érzésnek: „A bánatra viszont a természet semmilyen gyógyírt nem nyújt. Sokszor jóvátehetetlen véletlenek okozzák, és olyan tárgyakra irányul, amelyek megváltoztak vagy megszűntek létezni. Azt kívánja meg, amit nem remélhet: hogy a világmindenség törvényei legyenek hatályon kívül helyezve, hogy a halottak visszatérjenek, hogy a múlt visszaidéződjön.”

Hacsak nincs olyan vallásos hitünk, amely a testek teljes feltámadását vizionálja, tudjuk, hogy szeretteinkkel sosem fogunk a földi viszonyrendszerben találkozni: sosem fogjuk látni őket, beszélni velük, hallani őket, sosem érintjük, sosem öleljük őket többé. A negyed évezred folyamán, amióta Johnson a gyász példátlan fájdalmát leírta, mi – elvilágiasodott nyugatiak legalábbis – egyre rosszabbul kezeljük a halált és a vele járó érzelmi következményeket. Egy bizonyos szinten nyilván tudjuk, hogy mindnyájan meg fogunk halni; de a halálban egyre inkább az orvostudomány kudarcát és egyre kevésbé az emberlét normáját látjuk. A halál mind gyakrabban történik az otthontól távol, kórházban, és külső specialisták hada rendezi le, mint olyasmit, ami szakmabeliekre tartozik. Azután viszont mi, amatőrök, gyásztól sújtottak, magunkra maradunk, hogy legjobb tudásunk szerint kezdjünk vele valamit, ezzel a hasonlíthatatlan, banális dologgal. És azt, akit lesújtott a gyász, sokkal kevesebb társas forma veszi

* Julian Barnes (szül. 1946) brit regényíró az angol nyelvű posztmodern egyik meghatározó képviselője, *Flaubert's Parrot* [*Flaubert papagája*, 1984], *A History of the World in 10 1/2 Chapters* [*A világ története 10 1/2 fejezetben*, 1989], *England, England* [*Anglia, Anglia*, 1998] című regényei a kortárs brit és európai irodalom egyik legeredetibb írójává teszik. Barnes tucatnyi nagy presztízsű európai irodalmi díj, köztük a Prix Médicis, Prix Fémina, Siegfried Lenz-díj és a francia Becsületrend kitüntetettje. 2011-ben megjelent *The Sense of an Ending* c. regénye [magy. *Felfelé folyik, hátrafelé lejt*, ford. Karáth Tamás] elnyerte a rangos Man Booker-díjat. 2016-ban megjelent *The Noise of Time* [*Az idő zaja*] c. regénye Sosztakovics életrajzán keresztül a totalitárius hatalomnak az alkotásra gyakorolt megnyomorító hatását vizsgálja; legfrissebb regénye a *The Only Story* [*Az egyetlen történet*, 2018]. Barnes a kortárs angol nyelvű esszéírás egyik legkiválóbbja is, aki főleg a XIX. század francia irodalmáról és művészetéről írja meglepő látéleteit összehasonlíthatatlan szellemességgel és éleslátással. *Keeping an Eye Open* [kb. *Nyitott szemmel*, 2015] című kötete több mint tíz év művészeti témájú esszéit gyűjti össze.

¹ Eredeti cím: *Regulating Sorrow*

körül és támogatja. Nagyon kevés adódik át egyik nemzedékről a másikra arról, hogy milyen a gyász. Elvárás, hogy viszonylag csendben szenvedjünk. „Erősnek” lenni a sablon; a jajveszékelés, sírás annak a jele, hogy valaki „átadja magát fájdalomnak”, ami némelyek szerint a gyász rossz „kezelése”. Lehet támaszkodni persze a család és a barátok szeretetére, de ők valószínűleg nálunk kevesebbet tudnak erről, aggodalmaskodó mondataik – „Idővel jobb lesz”, „Két év, azt mondják”, „Kezdesz már úgy kinézni, mint rég” – többnyire kétes forrásokon és körvonalazatlan reménykedésen alapulnak. Ajánlják, hogy utazz külföldre, vagy szerezz be egy kutyát. Segítőképpen citálják elő a gyász és veszteség más, állítólag hasonló eseteit – ezek lehetnek néha sértők, legtöbbször viszont egyszerűen irrelevánsak. Ahogy Forster írja *Szellem a házban (Howards End)* című regényében: „Előfordulhat, hogy egy bizonyos halál megmagyarázza önmagát, de sohasem vet fényt egy másikra.”

A halál szertirozza az embereket – a gyászt viselőket és környezetük tagjait is. Ahogy a túlélők kénytelenek életüket újrakalibrálni, sokszor próbára tétetnek a barátságok; egyesek átmennek, mások megbuknak. A férfiak általában félszegebbek, szótlanabbak, használhatatlanabbak, mint a nők. Furcsa jelenségek játszódnak le: az együtt-gyászolók néha belelovalják magukat a kompetitív gyászolásba – jobban szerettem őt nálad, és ezt be is bizonyítom fölösen áradó könnyeimmel. Ami pedig a bánat sújtotta hátramaradottakat illeti – özvegy, élettárs –, néha betegesen túlérzékenyvé válnak, könnyen feldühíti őket a túlságosan tapintatlan, túlságosan tolakodó viselkedés vagy éppenséggel a túlzó távolságtartás; a túl sok vagy túl kevés szó. Valamiféle furcsa versengést magukra hagyva is átélhetnek: valami irracionális késztetést bebizonyítani (kinek?), hogy az ő gyászuk nagyobb, súlyosabb, tisztább (kiénel?). Egy hatvanas éveiben megözvegyült barátom azt mondta: „Ez nagyon szar életkor az ilyesmihez.” Ez alatt, gondolom, azt értette, hogy ha a katasztrófa a hetvenes éveiben éri, lenyugodhatott volna, és várta volna a halált; ha viszont az ötvenes éveiben történik meg, talán képes lett volna újramegteremtés az életét. De minden életkor szar az ilyesmihez, és a te-mit-csináltál-volna-ha játékban nincs helyes válasz. Hogy is lehetne összehasonlítani a fiatal, kisgyerekes szülő fájdalmát az idős személy fájdalmával, aki mellől amputálták élete ötvenhatvan évének társát? A gyásznak nincs hierarchiája, hacsak nem az érzelmekben. Egy másik barátom, aki ötven év házasság után egy pillanat alatt özvegyült meg – a reptéren a csomagfelvételre váró összeszaladt emberek, mint kiderült, az ő hirtelen meghalt férjét vették körbe – azt írta: „A természet ebben nagyon pontos. Annyira fáj, amennyit ér.”

Joan Didion negyven éve élt John Gregory Dunne-nal házasságban, amikor Dunne a mondat közepén, második vacsora előtti whiskyjét iszogatva meghalt 2003 decemberében. Joyce Carol Oates és Raymond Smith „negyvenhét évig és huszonöt napig” éltek együtt, amikor Smithet, aki kórházban volt, de a jelek szerint tüdőgyulladásából felépülőben, 2008 februárjában elvitte egy felülfertőződés. Mindkét irodalmi páros nagyon intenzív közelségben élt, de nem volt közöttük versengés; sokszor ugyanabban a térben dolgoztak, és csak ritkán voltak egymástól távol – a Didion–Dunne páros „egy, két, három hétig itt-ott, mikor valamelyikünk egy darabon dolgozott”, az Oates–Smith házaspár egy-két napnál sosem hosszabb időre. Didion Dunne halála után rádöbbent, hogy „nem voltak leveleim Johntól, egyetlen egy sem” (azt nem írja, vajon Johnnak voltak-e *tőle* levelei); Oates és Smith esetében: „nem volt levélváltásunk. Egyetlen egyszer sem írtunk egymásnak”. A hasonlóságok nem állnak meg itt: mindkét házasságban a nő volt a sztár; mindkét halott férfi kiugrott katolikus volt; úgy tűnik, egyik feleség sem képzelte el előre özvegygé válását; és férjük hangját mindketten meghagyták haláluk után az üzenetrögzítőn még

egy darabig. Ráadásul mindkét túlélő úgy döntött, hogy megírja özvegysége első évének krónikáját, és mindkét könyv el is készült ez alatt a tizenkét hónap alatt.

Oates *Egy özveggy története* és Didion *A mágikus gondolkodás éve* ugyanakkor aligha lehetne különbözőbb. Bár Didion kezdősorait (a negyedik „Az önsajnálat kérdése”) egy vagy két nappal Dunne halála után vetette papírra, nyolc hónapig várt az írással. Oates könyve naplóbejegyzéseken alapul, túlnyomórészt az év első feléből: így a 415 oldalas könyvben a 125. oldalnál alig a megözvegyülés első hetének értünk a végére, a 325. oldalnál pedig még mindig csak a nyolcadik hétnél járunk. Bár mindkét könyv önéletrajzi, Didioné esszéisztikus és feszes, külső összehasonlítási pontokat keres, próbálja esetét beágyazni valami tágabb kontextusba, Oatesé viszont regényszerű és széttartó, az első és harmadik személyű elbeszélést váltogatja, próbálja (nem mindig maradéktalan sikerrel) tárgyasíftani magát mint „az özveggyet” és bár néhanap Pascal, Nietzsche, Emily Dickinson, Crashaw és William Carlos Williams keze után nyúl, többnyire a gyász sötét enteriőrjeire, pszicho-káoszára összpontosít. Másképpen szólva, mindkét író a saját erősségeire játszik rá.

Az, hogy Didion és Oates is özvegysége első évére korlátozza könyvét, logikus. A hosszú ideje együtt élő házastársak kialakítják az éves ciklusnak egy bizonyos ritmusát, súlyozását és színezését, így az a tizenkét hónap lépten-nyomon szörnyű választásra készítet: ugyanazt tenni, mint tavaly, csakhogy ez alkalommal egyedül, vagy szándékosan nem ugyanazt tenni, mint tavaly, és ezáltal még inkább azt érezni, hogy egyedül vannak. Az első év tele van a kereszt stációival. Megtanulni hazamenni a néma, üres házba. Megtanulni kikerülni azt, amit Oates „víznyelőknek” hív – „a zsigeri emlékezéssel terhes helyeket”. Megtanulni kiegyensúlyozni a szükséges magányt és a szükséges társas összejöveteleket. Reagálni olyan barátokra, akik megmagyarázhatatlan módon képtelenek a meghalt társ nevét kiejteni; vagy olyan kollégákra, akiknek nem sikerül megtalálni a megfelelő szavakat, mint például az a „princetoni ismerős”, aki Oatest „szívből jövő rosszállással” és ezekkel a szavakkal köszönti: „Most aztán megírsz mindent, hogy kő kövön nem marad, mi?” Vagy az olyanokra, mint a barátó, aki azzal vigasztalja, hogy a gyász „neurológiai dolog. A végén a neuronokat a rendszer ’újrakapcsolja’. Gondolom, ha ez igaz, a folyamatot felgyorsíthatod azzal, hogy *tudod.*” A szándék segítőkész – a hatás vállveregető. Ja, szóval arról szól az egész, hogy meg kell várni, míg megnyugodnak az ember neuronjai? Aztán ott vannak a gyakorlati problémák: például a kert, amelyet a férjed olyan szerető gondoskodással ápolt, de téged kevésbé érdekelt; az eredménynek örültél, de ritkán tartottál vele a kerti sétákra. Mit tegyél, kopírozd le hűségeken ugyanazt a munkát, vagy hűtlenül hagyj, hogy a kert viselje a saját gondját? Oates itt bölcsen egy harmadik utat talál: ahová Smith kizárólag egynyári növényeket ültetett, oda ő csupa évelőt telepít, a kertészt megkéri, adjon neki „bármit, ami minimális foglalkozást igényel és garantáltan megél”.

Ez egyben az a probléma, amivel az özveggy szembetalálja magát: hogyan élje túl az első évet, hogyan válják évelővé. És ez olyan félelmek és szorongások meghaladásával jár, amire senki sem készít fel. Korábban Oates „az intimitás legtökéletesebb formájának” azt tartotta, hogy órákig képes egy térben lenni Rayjel anélkül, hogy szükségét éreznék a beszédnek; most a csendnek egészen más fajtájával szembesül. „Az, ami vagyok – írja Oates –, most kezd megvilágosodni, hogy egyedül maradtam. Az ilyen felismerésben lakik a rettegés.” Egy ponton félig komolyan azon gondolkodik, „írok egy e-mailt a barátoknak”, és megkérdezi, kibérelhetné-e valamelyiküket, „hogyha túl tudnátok tenni magatokat a barátság skrupulusain és megengednétek, hogy valamilyen valóságos módon megfizesselek – hogy életben tartsatok,

legalább egy évig?” „Jó özvegy” akar lenni és kijelenti, „azt fogom tenni, amit Ray szeretne volna, hogy csináljak”, miközben – klasszikus eset – Rayt hibáztatja, amiért ilyen helyzetbe hozta; álmatlanságban szenved és ingerlékeny; úgy sejtí, gyásza és álmatlansága egy évtizedig eltart, miközben kételkedni kezd gyásza „valódiságában”. Öngyilkosságon gondolkodik, bár inkább elméletben, mint gyakorlatban – miközben tisztában van vele, hogy „az öngyilkosság komoly fontolgatása hátráltatja az öngyilkosságot”. Rá kell jönnie, hogy a munka sokkal nehezebb; egy új novelláról feljegyezi, hogy „szó szerint hetekbe fog telni” (ez a panasz a legtöbb író tuncogására készítené). És mint a gyásztól sújtottak többsége, félti a mentális épességét: „Időm nagy részében azt hiszem, teljesen magamon kívül vagyok.” Oates ragyogóan jeleníti meg a befelé kaotikus én és a külsőleg funkcionális személy közti áramkör megszakadását (és ő valóban funkcionál, meglepő gyorsasággal – alig egy héttel Smith halála után szövegeit korrektúrázza, és egy novellán dolgozik, három héten belül pedig visszatér a promóciós mőkuskerékbe). Nyilván kevésbé tartotta ellenőrzése alatt a helyzetet, mint ahogy a kívülállónak tűnhetett, de ezzel együtt sokkal inkább, mint ahogy ő maga érezhette. A gyásztól sújtottak viselkedése sokszor vagy félig normálisnak, vagy félig örültnek tűnik, és csak ritkán enged meg maguknak a kételkedés luxusát. A Ray halála utáni napon Oates például odamegy a hálószobájukban a ruhásszekrényhez, és nem a férje ruháit dobja ki, hanem *saját* ruháinak felét. Büntetésből a hiúságáért, és mert ezek az öltözékek egy olyan időről beszélnek, amikor boldogan viselte őket Ray oldalán – így most semmi értelmük vagy értékük nincs. A racionális irracionális ilyen pillanataiban válik világossá számunkra a gyász valódi mibenléte.

A gyásztól sújtottak többsége, különösen az első hónapokban, attól retteg, hogy el fogja felejteni azt, akit elveszített. A halál sokkja gyakran kitörli a korábbi idők emlékét, és megjelenik egy beteges félelem, hogy az emlékeket nem lehet visszaszerezni: hogy kétszeresen is elveszítjük, akit szerettünk, kétszeresen is meg kell halnia. Joyce Carol Oates, úgy látszik, nem szenvedett ettől a félelemtől; ehelyett egy ritkább, érdekesebb és potenciálisan mindent-kikezdőbb félelemtől szenved – attól, hogy igazán sosem ismerte a férjét. Oates és Smith 1961 januárjában házasodtak össze, és leírása első éveikről – arról az időszokról, amikor két ember titkokat cserél, a másikkra való koncentráció a legintenzívebb, és lefektetik a partnerségi viszony irányelveit és szabályait – egyszerre élénk és megindító. Olyan kapcsolat ez, amelyet inkább az 1950-es évek színeznek, mint az 1960-asok. Oates Smithnél nyolc évvel fiatalabb; egymással még a házasságukban is tartózkodók voltak; saját bevallása szerint sosem akarta megbántani férjét, nemhogy vitatkozni vele. Így például: „Évekig tartott, amíg összeszedtem a bátorságot, hogy célozzak rá, igazából nem szerettem sok olyan zenét, amit gyakran feltett a lemezjátszónkra – az olyan mozgalmas-macsó szerzeményeket, mint Prokofjevától az *Alexander Nyevszkij*, Beethoven Kilenedik szimfóniájának kórusfináléja azzal az engesztelhetetlen öröm, öröm, örömmel, mintha cöveket kalapálnának az ember koponyájába; sok Mahler-zene...”

Szerencsére úgy tűnik, Smith a férfiaság „mozgalmas-macsó” aspektusával csak olyankor érintkezett, amikor a bakelitlemezre helyezte a tűt. Egyebekben visszafogottnak, hűségeseznek és háziasnak tűnik: főz, imád kertészkedni és módszerez szerkesztője az *Ontario Review*-nak. Olvasta felesége legtöbb esszéjét, de a regényei közül alig valamit. Persze híresen nagy életműről van szó (ötvenöt regény plusz több száz novella) – de az olvasó még így is meghökken, amikor Oates ezt írja: „nem hiszem, hogy Ray olvasta volna első regényemet, a *With Shuddering Fall*-t”. Mi a döbbenetesebb: hogy nem olvasta, vagy hogy Oates nem biztos benne, vajon olvasta-e, vagy hogy sem megbántottságot, sem csalódottságot nem mutat férje

mulasztása miatt? Végül is Oates véleménye a nemek közti kapcsolatokról kissé szokatlan: „Egy nőnek a férfi lényegileg kiismerhetetlen, megfoghatatlan. Házasságunkban az volt a szokásunk, hogy semmi olyasmit ne osszunk meg egymással, ami bántó, lehangoló, demoralizáló, unalmas – hacsak nem volt elkerülhetetlen. A nők hajlamosak vigasztalni a férfiakat, minden nő, minden férfit, minden körülmények között, körültekintés nélkül. Az ideális házasság az író házassága szerkesztőjével. A feleségnek tisztelnie kell férje családját még akkor is – ahogy néha előfordul –, ha férje nem kimondottan tiszteli őket. A feleségnek tisztelnie kell tartania férje *másságát* – el kell fogadnia, hogy sosem fogja teljesen kiismerni.”

Mindez úgy hangzik, mint a házassági alapelv rangjára emelt tartózkodás – és az a veszélye, hogy amikor a feleség megözvegyül, és feltúrja férje papírjait, olyan dolgokra bukkan, amelyekről sejtelve sem volt. Ray Smith esetében: egy idegösszeroppanásra, egy szerelmi viszonyra a szanatóriumban, egy pszichiáteri véleményezésre, miszerint „ki van éhezve a szeretetre”, és az apjához fűződő hűvös, bonyolult kapcsolat további nyomaira. „Azzal együtt, hogy Rayt olyan jól ismertem – vonja le Oates a következtetést –, nem ismertem a képzeletét.” Talán Ray éppannyira kevésbé ismerte az ő, Oates, képzeletét, tekintve, hogy ritkán olvasta el a regényeit. De ő volt „az első férfi az életemben, az utolsó, az egyetlen”.

Bizonyos tekintetben a gyász önéletrajzi beszámolóit hamisíthatatlannak, és ezért a bevett kritériumok alapján nem is recenzeálhatók. A könyv repetitív volna? A gyász is az. A könyv rögeszmés? A gyász is az. A könyv helyenként inkoherens? A gyász is az. Az olyan mondatok, mint például „A barátok csodálatosak voltak, meghívtak magukhoz”, lapos közhelyek; de a gyász telis-tele van lapos közhelyekkel. A *Düh!* címet viselő fejezet így kezdődik: „És egyszerre olyan mérges vagyok. Olyan nagyon, nagyon mérges vagyok. Dühös vagyok. Rosszul vagyok a dühtől, mint egy sebzett állat. Az adrenalin rúgása a szívbe, a szívem szaporán és dühödten kezd zakatolni, mint egy ököl, amely makacsul ellenálló felszínre dőnget – bezárt ajtót, egy falat.”

Ha egy kreatív írás órán egy hallgató beadná ezt egy elbeszélés részeként, a tanár valószínűleg előkapná a piros tollat; de ha ugyanaz a tanár tudatfolyam-naplót ír a gyászról, a paragrafus furcsamód hitelesíthető. *Ez az, amit érzünk, és mi más sokszor a gyász, mint a közhely karambolja? Néhány oldallal később Oates arra reflektál, hogy most van egy privát identitása, mint „Joyce Smith” vagy „Mrs. Smith”, hivatalos özvegy, és egy publikus identitása teljes, háromrészes írói neve alatt: „Az »Oates« egy sziget, egy oázis, amelyre kivezek ezen a zaklatott reggelen, mint valami bizonytalan kicsi lélekvesztőben egy esetlen evezővel – az út nem azért kimerítő, mert mély a víz, hanem azért, mert sekély és hínáros, és meg kell védeni a zátonyoktól a lélekvesztő fenekét. És mégis – mihelyt kiveztem erre a szigetre, ebbe az oázisba, a nyugalomnak ebbe a magjába életem káosza közepén – mihelyt megérkeztem az Egyetemre...”*

Hogy a lélekvesztő és a vízi átkelés képe menthetetlenül halott, bármilyen alaposan van is megírva? Nem számít. Lehet, hogy ez a világirodalomban az első mondat, ahol az író azt képzeli, lehetséges csónakkal eljutni egy oázisba? De hiszen nem értitek: a képek és képzetek inkoherenciája hiteles megjelenítése az akut kétségbeesés állapotában levő, törött gondolkodásnak. Úgy gondoljátok, legalább akkor ki kellett volna szúrnia, amikor a szöveget korrekktúrázta? Megint csak nem számít, vajon kiszúrta-e vagy sem. Annak az érzetere voltak kíváncsiak, milyen a gyász. Hát *ilyen*.

A gyász kimozdítja az időt és a teret is. A gyásztól sújtottak ott találják magukat egy új földrajzban, ahol a többiek térképei legfeljebb hozzáteljesítések. Az idő sem megbízhatóbbé. C. S. Lewis *Megfigyelt gyász* című munkájában leírja, milyen hatással volt rá a felesége

halála: „Mostanáig sosem volt időm. Most semmi másom sincs, csak időm. Majdhogynem tiszta időm. Üres egymásra következés.”

És az időnek ez a megbízhatatlansága felerősíti a gyászoló fejében a zavart: vajon a gyász állapot-e vagy folyamat? Ez egyáltalán nem elméleti kérdés. Ugyanis ennek a kérdésnek az eszenciája: Ezután már mindig ilyen lesz? Javulnak majd valamit a dolgok? De miért javulnának? És ha igen, honnan tudhatnám, hogy javulnak? Lewis beismeri, hogy amikor elkezdte írni a könyvet, „[Azt] hittem, egy *állapotot* írhatok le; elkészítem a bánat térképét. De a bánatról kiderült, hogy nem állapot, hanem folyamat. Nem térképre, hanem történelemre van szüksége.”

Valószínűleg mind a kettőre egyszerre. Megpróbálhatjuk definiálni úgy, hogy azt mondjuk, a gyász az állapot, a gyászolás pedig a folyamat, de annak a személynek, aki egyiket vagy mindkettőt keresztülmegy, a dolgok ritkán ennyire tiszták, a „folyamat” pedig nagyon sok visszacsúszást rejtget az „állapot” bűnűségébe. Vannak különféle objektív markerek: a pont, amikor a könnyek – a szabályos, mindennapos könnyek – megállnak; a pont, amikor az agy újra kvázi normálisan kezd működni; a pont, amikor megválnak a tárgyaktól; a pont, amikor az elvesztett személy emléke kezd visszatérni. De nem léteznek általánosítható szabályok, sem standard időskála. Azokra a rakoncátlan neuronokra egyszerűen nem lehet számítani.

Mi következik, mikor az állapot és a folyamat, bár még távolról sem lezártan, legalábbis megszilárdult és felismerhető? Mi történik a szívünkkel? Ismét ott vannak azok a magabiztos hangok a környezetünkben („Hogy is tudhatott újra megnősülni/férjhez menni *utána*?” „Azt mondják, a boldog házasságban élők szoktak a leggyakrabban újraházasodni, sokszor még hat hónap sem telik el” stb.). Egy barátom, akinek a szerelme, sokéves társa meghalt AIDS-ben, azt mondta: „Ennek a dolognak egyetlen jó oldala van – kurvára azt tehetsz, amit csak akarsz.” Az a baj, hogy amikor bánatban élsz, az „amit csak akarsz” legtöbb elképzelésében elvesztett szerelmed is benne van, és az a lehetetlen követelmény, hogy a világmindenség törvényei legyenek hatályon kívül helyezve. Így hát: sündisznóállás, lezárás, visszavonulás az emlékezés posztumusz hűségébe? Raymond Smith nem kedvelte különösebben Dr. Johnson, túl didaktikusnak találta, és a saját írásaival szemben inkább a Boswell életrajzából megismert Doctort preferálta. De amikor a gyászról ír, Johnson nem didaktikus, inkább bölcs, szókimondó és határozott: „Próbálkozásunk, hogy megőrizzük az életet a semlegesség és közbözség állapotában, észszerűtlen és hiábavaló. Hogyha az öröm kiküszöbölésével kizárhatnánk a gyászt, valóban megérné komolyan fontolóra venni az eljárást. De mivel bármennyire ki is rekesztenénk a boldogság lehetőségét, a boldogtalanság mindenképp számos utat talál hozzánk, és a kín kitartó ostroma beveszi figyelmünket, még ha következetesen meg is tartóztattuk az élvezet kecségtetésétől, ezért bizvást rászánhatjuk magunkat, hogy az életet egy adott időszakban az apátia középszintje fölé emeljük, miután egy másik időszakban úgyis kénytelen lesz ez alá süllyedni.”

Miben áll hát a gyászolás „sikere”? A képességben, hogy visszatérjünk az összpontosításhoz és a munkához; a képességben, hogy újra érdekelni kezdjen az élet, és élvezetet leljünk benne, miközben tudatában vagyunk, hogy a jelen által nyújtott élvezetek nagyon messze állnak a múltbeli örömeiktől. A képességben, hogy sikeresen észben tartsuk az elvesztett szerelmet, torzítás nélkül emlékezve. A képességben, hogy folytassuk az életünket úgy, ahogyan ő szerette volna (bár ez becsapós terület, ahol a bánattól sújtottak sokszor zöld utat adnak maguknak). És még miben? Az önellátóság valami olyan formájában, ami képes elkerülni a semlegességet meg a közönyt? Vagy egy új kapcsolatban, amely átveszi a régi helyét, netán erőt merít abból?

Van még egy furcsa párhuzam *A mágikus gondolkodás éve* és az *Egy özvegy története* között. Mire a két könyv megjelent, sok olvasó tudott már egy kiegészítő, kulcsfontosságú tényről, amiről a szöveg nem számol be. Didion esetében ez lánya, Quintana halála, amellyel a szerző egy későbbi kiadásban foglalkozik; Oates esetében pedig házasságkötése egy neurobiológussal, akinek a létezésére elég szende utalás történik az utolsó oldalon. Érvelhetünk azzal, hogy azok, akik a gyászról írnak, mindenki másnál sokkal inkább a saját koordinátarendszereket hozzák létre – de ezzel együtt is van valami bántó abban, ahogyan Oates elsiklik e tény fölött. Arról a tizenkét hónapról ír, ami 2008. február 18-án kezdődött; saját szájából tudjuk (a *The Times*-nak adott interjújából), hogy második férjét 2008 augusztusában ismerte meg, szeptemberben kezdtek hosszú gyalogutakra és túrákra járni együtt, és 2009 márciusában házasodtak össze. Ha Didion mindjárt könyve legelején felvetette „az önsajnálát kérdését”, Oates egy *Tabu* című fejezetben szintén megpróbál közelíteni a probléma bonyolult lényegéhez: „Tabutéma. Hogyan árulják el az élők a halottakat. Mi, akik élünk – mi, akik túléltünk – tudjuk, hogy a büntudatunk az, ami a halottakkal összeköt. Állandóan halljuk őket, ahogy szölongatnak, hangjukban erősödő kétkedéssel: *Nem fogsz elfelejteni engem – ugye nem? Hogy felejtethsz el engem? Hisz senkim sincs rajtad kívül.*”

De alighogy bejelenti, gyorsan félre is teszi a témát; amikor később visszatér ahhoz a gondolathoz, hogy „elárulja” a férjét, sokkal szűkebb kontextusban teszi – abban, hogy az olvasó előtt felfed számos titkot Ray Smith családjáról és neveltetéséről. De azért teszi, magyarázza, mert „[Egy] memoár semmilyen célkitűzését nem teljesítheti, ha nem őszinte. Ahogy egy szerelmi vallomás sem teljesítheti semmilyen célkitűzését, ha nem őszinte”.

Könyve *Az özvegy kézikönyve* címet viselő fejezettel zárul, amelynek teljes szövege: „Az özvegy számtalan halál-kötelessége közül egy van csupán, ami igazán számít: férje halálának évfordulóján arra kellene gondolnia, *Életben tartottam magam.*”

De hogyha eközben történetesen azt is gondolja, „[Lehet], hogy néhány héten belül újra férjhez megyek”, ez nem változtatja meg vajon egy hangyányit ennek az utolsó kijelentésnek az értelmét? És ez nem erkölcsi kommentár: lehet, hogy Oates Marianne Moore mondását idézi, hogy „az egyedüllét orvossága a magány”, de sok embernek szüksége van arra, hogy házasságban éljen, és ezért néha arra is, hogy újra házasságot kössön. Ennek ellenére egyes olvasók úgy érezhetik, itt meg lett szegve az elbeszélés ígérete. Ray talán mégsem volt „az első férfi az életben, az utolsó, az egyetlen”? És mi van akkor a sok évelő növényvel, amit ültetett?

Amikor Dr. Johnson megírta esszéjét *A bánat szabályozásának megfelelő módszeréről*, még nem özvegyült meg. Az esemény két évvel később következett be, negyvenhárom éves korában. Huszonnyolc év múlva levélben ezt írja vigasztalásul Thomas Lawrence-nek, aki kevéssel korábban veszítette el a feleségét: „Az, aki túlél egy feleséget, akin hosszú időn keresztül csüggött szerelemmel, elvágyva találja magát az egyetlen lélektől, amelynek ugyanazok a reményei, a félelmei és az érdeklődése; az egyetlen társtól, akivel sok jóban vagy rosszban osztozott, és akivel szabadjára engedhette a gondolatait, újra felderíteni a múltat, vagy előre jelezni a jövőt. A létezés folyamatossága szét lett szaggatva, az érzelem és cselekvés megszórt rendje megtörik, és az élet maga felfüggesztve, moccanatlanul áll, míg külső okok új csatornába nem terelik. De a felfüggesztés ideje szörnyű.”